

2. Biber D. Using corpus-based methods to investigate grammar and use: some case studies on the use of verbs in English. 2001. P. 101–115.
3. Bihdai M., Kalymon Y., Syntactic concepts analyzer based on the English complex sentences with an object clause. *Proceedings of the 6th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems COLINS 2022*. Gliwice, Poland. 2022. Vol. 1. P. 751–762.
4. Francis W. Language Corpora. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 1991. P. 17–35.
5. Jucker A. Apologies in the History of English: Evidence from the Corpus of Historical American English (COHA). *Corpus Pragmatics*. 2018. Vol. 2. P. 375–398.
6. Kondo Y. A Corpus-Based Study of the Concept of 'Luxury' Using Web-Crawled Corpora, enTenTen 2013 and ukWaC. *Corpus Pragmatics*. 2019. Vol. 3. P. 1–20.
7. Leech G. New resources, or just better old ones? *Corpus Linguistics and the Web*. Amsterdam: Rodopi. 2007. P. 134–149.
8. Levchenko O., Dilai M. A Method of Automated Corpus-Based Identification of Metaphors for Compiling a Dictionary of Metaphors: A Case Study of the Emotion Conceptual Domain. *IEEE 16th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*. 2021. P. 52–55.
9. Levchenko O., Tyshchenko O., Dilai M. Automated Identification of Metaphors in Annotated Corpus (Based on Substance Terms). *Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems. COLINS 2021*. Lviv, Ukraine. 2021. Vol. 1. P. 16–31.
10. Peppard J. BE Like Simile Usage Across Genres in the COCA. *Corpus Pragmatics*. 2023. P. 1–26.
11. Rafatbakhsh E., Ahmadi A. A thematic corpus-based study of idioms in the Corpus of Contemporary American English. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*. 2019. Vol. 4. P. 1–21.
12. Sinclair J. *Corpus, Concordance, Collocation* Oxford: Oxford University Press. 1991. 170 p.
13. Stefanowitsch A. *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*. Berlin: Language Science Press. 2020. 510 p.
14. Whitty L. A Reanalysis of the Uses of Can and Could: A Corpus-Based Approach. *Corpus Pragmatics*. 2019. Vol. 3. P. 225–247.

УДК 81'271

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.32>

МОВНО-КОМУНІКАТИВНІ ДЕВІАЦІЇ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ

LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE DEVIATIONS IN MODERN UKRAINIAN INTERNET NEWS

Гмиря Л.В.,
orcid.org/0000-0001-8562-2746
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті досліджено проблему функціонування засобів девіації в текстах українських інтернет-новин. Мовну девіацію розглянуто в широкому розумінні як недотримання норм літературної мови, а мовно-комунікативну – як порушення мовних норм, що призводять до комунікативних невдач. Продуктори новинних повідомлень навмисно відхиляються від мовних та комунікативних правил з метою маніпулювання думкою реципієнтів та привернення уваги аудиторії до новини.

Об'єктом дослідження є явища девіації, що функціонують у текстах новинних повідомлень, а предметом – засоби їхньої вербалізації. Мета статті полягає у виявленні та аналізі мовно-комунікативних девіацій, зафіксованих у текстах українських інтернет-новин. Джерелом матеріалу обрано українські інтернет-новини ресурсу *gazeta.ua* з огляду на те, що тексти новин відіграють принципову роль у формуванні та розвитку мовленнєвих уподобань реципієнтів, а також віддзеркалюють можливі мовленнєві помилки небезпечні місця в сучасному масмедійному просторі.

У статті зроблено спробу класифікувати девіації, зафіксовані у текстах новинних повідомлень сайту *gazeta.ua*, які поділяються на мовні та мовленнєві порушення. Встановлено, що найпоширенішими мовними відхиленнями

є такі, як: етично табуїтована груба лексика, інвективна лексика, обсценізми, жаргонізми. Мовленнєві девіації спричинені маніпулюванням, яке досягається невідповідністю поданої у заголовку інформації зі змістом повідомлення, та мовленнєвою агресією, яка реалізується зловживанням запозичених слів та вузькоспеціалізованих термінів.

Установлено, що мовно-комунікативні девіації тісно пов'язані із життям суспільства та подіями, що відбуваються в Україні. Явище девіації в текстах інтернет-новин є доволі частотним та функціонує як маркер емоційності повідомлення.

Ключові слова: атрактивна функція, девіація, інтернет-новина, комунікація, маніпуляція.

The article is devoted to the study of deviation in the texts of Ukrainian online news. Linguistic deviation is considered in a broad sense as non-compliance with the norms of the literary language, and linguistic and communicative deviation as violations of linguistic norms that lead to communicative failures. Producers of news messages intentionally deviate from linguistic and communicative norms in order to manipulate the recipients' opinions and draw the audience's attention to the news. The object of the study is the phenomena of deviation that function in the texts of news messages, and the subject is the means of their verbalization. The purpose of the article is to identify and analyze the linguistic and communicative deviations recorded in the texts of Ukrainian online news. The source of the material is Ukrainian Internet news from the gazeta.ua resource, given that news texts play a fundamental role in the formation and development of recipients' speech preferences, and also reflect possible speech errors in the modern media space. The article attempts to classify the deviations recorded in the texts of news reports on the gazeta.ua website, which are divided into language and speech disorders. It has been established that the most common language deviations are the following: ethically taboo coarse vocabulary, invective vocabulary, obscenities, and jargon. According to the authors of the article, linguistic deviations are caused by manipulation, which is achieved by the discrepancy between the information provided in the headline and the content of the message, and linguistic aggression, which is realized by the abuse of borrowed words and highly specialized terms. It has been established that linguistic and communicative deviations are closely related to the life of society and the events taking place in Ukraine. The phenomenon of deviation in the texts of online news is quite frequent and functions as a marker of the emotionality of the message.

Key words: attractor function, deviation, online news, communication, manipulation.

Постановка проблеми. Позитивні результати міжособистісної комунікації залежать від дотримання мовцями законів і правил комунікативного кодексу та правильної організації мовного коду. Однак майже на кожному етапі цього процесу можуть виникати так звані комунікативні девіації, які ускладнюють або унеможливають досягнення учасниками спілкування цілей та взаєморозуміння, що призводить до негативних результатів комунікації, які можуть статися як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин. Тому існує потреба у вивченні природи та сутності цих негативних явищ. Девіації в різних типах комунікативних процесів стали предметом спеціального вивчення в сучасній комунікативній лінгвістиці та лінгвістичній прагматиці, де вони розглядаються як «збої в комунікації, помилки, описки, які інтерпретуються як невдачі, пов'язані з мовною та комунікативною компетенцією» [1, с. 281]. Наголошуючи на тому, що «в сучасній лінгвістиці не існує загальноприйнятої повної типології для всіх можливих видів відхилень у спілкуванні», Ф. Бацевич пропонує поділяти «невдачі, які виникають під час комунікації, на комунікативні та мовні девіації» [2]. Безумовно, порушення правил поведінки та необізнаність мовців є причиною багатьох комунікативних непорозумінь (власне комунікативних девіацій). На нашу думку, більшість комунікативних невдач слід розглядати як мовно-комунікативні девіації, тобто мовні одиниці, ужиті з порушенням різних норм сучасної української літературної мови [6].

Виходячи зі сказаного, всебічне вивчення явищ, пов'язаних із відхиленнями на різних мовних рівнях і підрівнях, зокрема в масмедійному дискурсі, є актуальним дослідженням.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми відхилення від правил та норм завжди порушувалися в працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, але здебільшого дотично під час вивчення інших питань. Як зазначає німецький мовознавець Д. Херубім: «... постійна актуальність цієї теми спричинена тим, що мови як історично обумовлені процеси комунікативної дії завжди припускають наявність правил і допускають відхилення від цих правил, що виконують не лише негативні, а й позитивні функції. Незалежно від цієї діалектики, властивої кожній мові, теоретики мови та її користувачі традиційно більше цікавилися правилами, ніж відхиленнями. Це призвело до того, що відхилення, якщо вони взагалі враховувалися, зазвичай лише протиставлялися правилам, а не трактувалися як об'єкти собі подібних» [10, с. 7]. На думку вченого, девіація є центральною темою мовознавства, яка постійно потребує нового осмислення: «Проблема девіацій – одна із центральних тем лінгвістики, на тлі якої доводиться неодноразово перевіряти свої припущення, принципи та процедури. Це також означає, що ця тема повинна постійно обговорюватися, тому що в ній загострюються специфічні інтереси будь-якої історично сформованої лінгвістичної науки» [10, с. 8]. Уперше в українському мовознавстві спробу типологізувати комунікативні невдачі (провали) та

визначити статус девіатології в межах сучасної лінгвістики здійснив Ф. Бацевич у своїй монографії «Основи комунікативної девіатології» [2].

Про важливість дослідження мовної девіації в різних аспектах писали також такі вітчизняні мовознавці, як: А. Чорній [8], Н. Голікова [3], Г. Джунусалієва та Н. Ковальська [5], А. Гудманян, Г. Єнчева, І. Струк [4] та ін.

Водночас залишається нерозв'язаним питання реалізації та класифікації девіацій в українських медійних текстах, зокрема у текстах інтернет-новин.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження лінгвістів стали різноманітні мовні та мовленнєві відхилення. Проте систематичного й повного дослідження явищ девіації в новій мегапарадигмі лінгвістичного знання, що фокусується на комунікативних елементах, досі немає. Проблема девіацій як різноманітних відхилень продовжує залишатися актуальною в мовознавстві, тому що дотепер немає однозначної відповіді на питання, що таке регулярне правило і винятки з нього. Об'єктом дослідження є явища девіації, що функціонують у текстах новинних повідомлень, а предметом – засоби їхньої вербалізації. Джерелом матеріалу обрано українські інтернет-новини, які трактуються як «тексти, які містять важливу й актуальну інформацію, що стосується певної сфери життя суспільства загалом чи окремих його груп, та поширюються комп'ютерним каналом передачі інформації» [9, с. 41]. Мета статті полягає у виявленні та аналізі мовно-комунікативних девіацій, зафіксованих у текстах українських інтернет-новин. Вибір матеріалу дослідження зумовлено тим, що тексти інтернет-новин як частина ЗМІ відіграють принципову роль у формуванні та розвитку мовленнєвих уподобань реципієнтів, а також віддзеркалюють можливі мовленнєві помилки небезпечні місця в сучасному масмедійному просторі.

Виклад основного матеріалу. У статті розглянуто девіацію, що містить аномальні мовленнєві явища та порушення, представлені як фрагменти світогляду, як концептуальне поле. Концепт «девіація» функціонує як один із блоків фрейму, який протиставляється блоку «відповідність правилам, нормам і закономірностям». Обидва блоки пов'язуємо поняттями «правила», «норми» і «закономірності». Для пояснення онтологічної природи поняття «девіація» видається доцільним зупинитися на описі структурування концептуального поля, що пов'язує поняття «правило», «норма» і «закономірність», а також на описі зв'язків, що функціонують між цими концептами

в одному полі. Слід зазначити, що концепт «девіація» не однозначний і його межі не можуть бути визначені. Девіації не функціонують як гомогенний клас феноменів, вони виявляються в різних формах і торкаються різних аспектів. Понад те, явища, які наразі інтерпретовані як девіації, відхилення або винятки, із часом можуть стати нормативними або регулярними явищами.

Нині спостерігається певна теоретична неопрацьованість цього об'єкта дослідження. Багато в чому це пов'язано з тим, що в лінгвістичній літературі девіацію визначають як використання мови з порушенням граматичних, лексичних, фонетичних тощо правил. З огляду на такий підхід, девіацію систематизують за мовними рівнями (фонологічному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному) і підрівнями (морфологічному, словотвірному, фразеологічному). У наявних підходах до проблеми девіації лінгвісти лишаються осторонь різноманітних відхилень від норм і правил у мовній системі. Для нашої роботи релевантним є поняття «девіація в комунікації» як порушення комунікативних норм.

Лінгвістичні дослідження концепту «девіація» загалом цікаві тим, що його сутність розкривається на тлі таких центральних понять мови та комунікації, як: норми, закономірності, стандарти та конвенції. Лінгвісти, які вивчають мову в повсякденному мовленні, уже давно зацікавлені в дослідженні комунікації. Її успіх пояснюється застосуванням правил і конвенцій. Однак комунікація відбувається і в засобах масової інформації, де продуценти текстів порушують правила. Тому для лінгвістики становить значний інтерес розгляд комунікативних проблем і невдач як результату порушення правил у текстах інтернет-новин.

Мовленнєва поведінка в ЗМІ регулюється нормами, що враховують зв'язок медіадискурсу з лінгвістикою, філософією та етикою. Часті порушення комунікативних норм у мовленнєвій діяльності продуцентів новинних інтернет-текстів змусили мовознавців дедалі більше уваги приділяти дослідженню цього питання. Відомо, що мова не лише передає інформацію, а й впливає на особистість, змінює її в кращий чи гірший бік. Завдяки текстам новин мова може не лише репрезентувати зовнішні об'єкти та ситуації, а й задавати бажане бачення світу, контролювати сприйняття об'єктів і ситуацій та нав'язувати позитивні чи негативні їхні оцінки. Слід також пам'ятати, що саме мова новин сьогодні втілює в мовній свідомості реципієнтів поняття літературної норми.

Мова інтернет-новин – узагальнена модель національної мови, якою користуються сьогодні

всі. Однак нині на ринку медіатекст є товаром, який необхідно продати. Це основна причина того, що для цієї мети, як і в комерційній рекламі товарів і послуг, у текстах новин нерідко використовують засоби девіації, що виконують атрактивну функцію. Основними девіаційними проблемами сучасних текстів новин науковці називають експансію низинного, тобто осмислення життя крізь призму людського низу – біологічного, суспільного, мовного [11, с. 78], на що вплинула й російсько-українська війна: українці не добирають слів, характеризуючи росіян і зрадників. Видається релевантним розглянути основні мовні засоби, що суперечать мовним і комунікативним нормам у новинних текстах.

У нашій роботі ми беремо до уваги класифікацію девіацій в інтерпретації Ф. Бацевича. Як наголошує А. П. Загнітко, вибір критеріїв диференціації типів аномальних висловлень у монографії Ф. Бацевича є «вивіреним: усвідомлюваність / неусвідомлюваність, умисність / неумисність – для усвідомлюваних, породження у нормальних / змінених станах свідомості, наявність / відсутність перешкод (тобто ускладненість / звичайність зовнішніх умов спілкування), пов'язаність з мовною / комунікативною компетенцією мовців (у термінології Ф. С. Бацевича «пропозитивні» і «прагматичні» девіації відповідно) – для неусвідомлюваних відхилень» [7, с. 30].

На нашу думку, мовно-комунікативні девіації, зафіксовані у текстах українських інтернет-новин, обираються продуцентами повідомлень усвідомлено та є умисними, хоча і має місце недотримання стандартів культурної поведінки, етичних і естетичних норм використання вербальних засобів взаємодії. Усвідомленість пояснюємо тим, що ці тексти не є усними, коли мовець вже не може виправити сказане, а є друкованими, тобто автор повідомлення чітко розуміє, які мовні одиниці він обирає для вербалізації учасників та складників подій. Зі свого боку, порушення етичних та естетичних вербальних норм при позначенні агресорів, зрадників та колаборантів, а також їхніх дій у контексті російсько-української війни нівелюється та надає експресивності повідомленню.

Аналіз текстів новинних повідомлень сайту gazeta.ua дозволив створити класифікацію девіацій, що складається з мовних та мовленнєвих порушень. Найпоширенішими мовними порушеннями є такі, як: використання етично табуованої грубої лексики, інвективної лексики, обценізмів, використання слів і висловів, що належать до жаргону соціального дна. Мовленнєві здебіль-

шого спричинені маніпулюванням, яке досягається невідповідністю поданої у заголовку інформації зі змістом повідомлення, та мовленнєвою агресією, яка реалізується зловживанням запозичених слів та вузькоспеціалізованих термінів.

Використання етично табуованої грубої лексики зафіксовано, наприклад, у заголовку «*Черговий зашквар. Ломаченка: боксер сфотографувався із другом Кадирова*» (05.03.2023, gazeta.ua). Продуценти новинних текстів послуговуються такою лексикою задля привернення уваги реципієнтів, а також часто її використовують як «модні слова».

Інквєтиви, що перебувають за межами літературної мови, в умовах публічної комунікації використовувати не можна. Продуценти новинних повідомлень вживають таку лексику для надання емоційності тексту. Наприклад, у статті під заголовком «*П'яний Лепс приїхав на Донбас до російських окупантів*» при розгортанні новинного повідомлення трапляється такий контекст: «*Що там вєспалітікі по лепсу в караоке. Старий алкаш іде поддєржать пацанов, які прийшли з війною в Україну вбивати українців! Думав, він просто алкаш, а він це і підор. Так і запишем!*», – коментує начальник департаменту патрульної поліції Національної поліції України Євгеній Жуков» (11.05.2022, gazeta.ua). Як бачимо, у наведеному контексті інвективна лексична одиниця *підор* взаємодіє з татуованою одиницею *алкаш*. Така взаємодія лише посилює емоційність висловлювання. Слід також звернути увагу на те, що ці слова подані в цитуванні, у такий спосіб продуцент повідомлення ніби знімає із себе відповідальність за порушення норм журналістської етики, з одного боку, але зберігає емоційність контексту, – з іншого.

Обценізми, тобто непристойні слова та вислови, мають жорстку етичну заборону на вживання у сфері публічної комунікації. Утім, вони активно використовувалися з лютого 2022 р. без будь-якої ретуші в багатьох українських виданнях. За інших умов уживання цих мовних засобів отримало б, окрім етичної, ще й правову оцінку. Вживання ненормативної лексики в засобах масової інформації не припустиме. Однак російсько-українська війна внесла свої корективи. Українці пам'ятають, як на початку повномасштабного вторгнення в Україну з'явилося висловлювання про російський воєнний корабель. Тоді, у телемарафоні «Єдині новини» жоден редактор не забороняв його застосовувати в ефірі.

Використання кримінального жаргону, жаргону наркоманів і певної частини сленгу, що належить до лінгвоцінізмів, трапляються також

у текстах новинних повідомлень. Мовознавці наголошують, що такі слова можна вживати з певним стилістичним завданням, наприклад, у кримінальних зведеннях (*наїзд, відкат, розпили бюджету*) або в матеріалах на теми політики, економіки, для порівняння з тим, що відбувається в кримінальному середовищі. Те саме відбувається з жаргоном наркоманів (*економіка на нафтовій голці, посадити населення на голку банківського обслуговування, ціни колбасяться, усіх пре, тягне*), як-от у заголовках: «*Німеччина багато років сиділа на російській газовій голці*» (26.05.2023, gazeta.ua); «*Троші, джити, тьолки і сауни*» – *Петраков розкритикував молодих футболістів*» (14.10.2019, gazeta.ua).

Застосування прийомів мовленнєвого маніпулювання широко представлене в текстах новин, хоча це порушує етичні та комунікативні норми. Наприклад, читаючи заголовок «*Росія атакує Італію*», реципієнт припустить, що країна-агресорка напала ще на одну країну, однак вже в інтродуктивному блоці повідомлення стає зрозуміло, що йдеться про російських пропагандистів, які «засіли» на італійському телебаченні: «*На італійському телебаченні наративи російської пропаганди можна почути так само часто, як слово 'байрактар' у сучасних українських піснях. У різноманітних етерах беруть участь як місцеві італійські пропагандисти, так і російські – співробітники каналу 'Звезда' або ж навіть сам Владімір Соловйов*» (04.07.2022, gazeta.ua). Такий заголовок є маніпулятивним через застосування селективного надання інформації.

В основі порушень лінгвістичного характеру лежить мовленнєва агресія, яку широко розуміють як усі види наступальної, залякувальної, домінуючої мовленнєвої поведінки, а у вузькому значенні – як форму мовленнєвої поведінки, що має на меті образити або навмисно заподіяти шкоду людині чи групі людей. Мовленнєва агресія може виражатися не тільки експліцитно, а й імпліцитно. Наприклад, деякі дослідники вважають мовленнєвою агресією проти читача зловживання запозиченими словами (*авуари, бенефіціар, консигнація, опціон, таксатор, хайринг, хеджер* тощо), а також вузькоспеціалізованими термінами без пояснення їхнього значення, як-от у заголовку: «*У розпропагандистів почалась тахікардія сфінктеріє*» (16.12.2022, gazeta.ua).

Отже, явище девіації в текстах інтернет-новин є доволі частотним та функціонує як маркер емоційності повідомлення.

Висновки. Мовно-комунікативна девіація реалізується шляхом використання в текстах новин етично табуованої грубої та інвективної лексики, обценізмів, слів і висловів, що належать до жаргону соціального дна, мовленнєвого маніпулювання та мовленнєвої агресії. Явища мовно-комунікативної девіації в текстах інтернет-новин спрямовані на реалізацію атрактивної та маніпулятивної функцій. Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних з аналізом явищ девіації в українських текстах інтернет-новин, тому перспективним у досліджуваному напрямі вважаємо аналіз граматичних девіацій у сучасному українському масмедійному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. К. : Академія, 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 237 с.
3. Голікова Н. С. Мовно-комунікативні девіації в українському соціокультурному просторі. *Український смисл*. 2014. С. 15–27. URL: <http://www.ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/72>
4. Гудманян А., Єнчева Г., Струк І. Граматичні аномалії мови в перекладах. Warszawa, Polska: Aleje Jeruzolimskie. 2016.
5. Джунусалієва Г., Ковальська Н. Комунікативні девіації в контексті теорії мовної комунікації. *Науковий часопис*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. URL: <http://readera.org/article/komunikatyevni-deviatsiye-v-konteksti-teoriye-10116335.html>.
6. Єрмоленко С. Я. Літературна норма і мовна практика / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Т. А. Коць, Г. М. Сюта, С. Г. Чемеркін. Ніжин : Аспект-поліграф, 2013. 320 с.
7. Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк : ДонНУ, 2014. 464 с.
8. Чорній А. Л. Мовні девіації як критерій комунікативної компетентності посередника. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 30 (1). С. 132–134.
9. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2016. 216 с.
10. Cherubim D. Fehlerlinguistik: Beitrage zum Problem der sprachlichen Abweichung. Tübingen: Niemeyer, 1980. 306 s.
11. Pinker S. Wörter und Regeln. Die Natur der Sprache. Aus dem Englischen übersetzt von Martina Wiese. Heidelberg-Berlin: Spektrum Akademischer Verlag GmbH, 2000. 478 s.